

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

Перевознюк В. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри лінгводидактики та журналістики
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Університетська, 20, Кременчук, Полтавська область, Україна
orcid.org/0000-0001-9225-3459
viktoriaperevozniuk@gmail.com*

Сошенко С. М.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри лінгводидактики та журналістики
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Університетська, 20, Кременчук, Полтавська область, Україна
orcid.org/0000-0002-6718-7733
svetlana.soshenko1973@gmail.com*

Ключові слова: *екологічна компетентність, нестандартні уроки з української літератури, сучасна література Кременчуччини, виховання екологічного мислення, розвиток навичок аналізу художнього тексту.*

У статті осмислюється досвід упровадження наукового проєкту «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова» у Кременчуцькому університеті імені Михайла Остроградського, який реалізується з 2020 р. кафедрою лінгводидактики та журналістики. Започаткування проєкту було зумовлене тим, що 2019 р. у Кременчуці було організовано літературний конкурс, а викладачів кафедри запрошено до складу журі. Згодом до фахової експертизи творів було залучено здобувачів освіти – майбутніх учителів української мови і літератури. Доведено, що експертиза художніх творів виявилася корисним і дієвим шляхом формування фахових компетентностей, зокрема пов'язаних зі знанням літератури рідного краю. Проаналізовано серію уроків у ЗЗСО Кременчука і району, присвячених сучасній літературі Кременчуччини, яку провели у 2020–2021 рр. у процесі проходження навчальної і педагогічної практики майбутні вчителі української мови і літератури. Практиканти використовували, зокрема, й нестандартні уроки з метою підвищення зацікавленості учнів. У статті проаналізовано урок літератури для учнів 7-го класу, до основних цілей якого належить формування в учнів екологічної компетентності, адже любов до рідного краю передбачає турботу про довкілля, збереження природних ресурсів, дбайливе ставлення до навколишнього середовища. Для проведення уроку було вибрано ліричні твори чотирьох кременчуцьких письменниць, твори яких номінувалися на здобуття літературної премії. Учні, аналізуючи поезію, акцентували увагу не лише на тематиці та ідейному змісті творів, а й на засобах художньої виразності, що сприяють сугестивності, тобто роблять твір переконливішим. На урок було запрошено авторок твору. У подальшому планується розроблення і проведення інтегрованих уроків із літератури рідного краю та інших предметів: алгебри (з аналізом літературних творів про Михайла Остроградського), історії (аналіз творів, присвячених Голодомору і сталінським репресіям), біології (аналіз фітонімів і зоонімів у творах), географії (аналіз топонімів і гідронімів).

Доведено, що реалізація проєкту сприяла інтеграції літераторської спільноти міста з освітніми установами (гімназіями та університетом).

FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN THE LESSONS OF THE NATIVE LAND LITERATURE

Perevozniuk V. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Linguodidactics and Journalism
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
University str., 20, Kremenchuk, Poltava region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9225-3459
viktoriaperevozniuk@gmail.com*

Soshenko S. M.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Linguodidactics and Journalism
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
University str., 20, Kremenchuk, Poltava region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6718-7733
svetlana.soshenko1973@gmail.com*

Key words: *environmental competence, non-standard lessons on Ukrainian literature, modern literature of Kremenchuk region, education of ecological thinking, development of skills in the analysis of literature text.*

The paper deals with the scientific project “Expert support for the Viktor Baranov Literary Prize of the Kremenchuk City Council”, which has implemented at Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, since 2020, by the Department of Linguodidactics and Journalism. The initiation of the project was due to the fact that in 2019 a literary competition was organized in Kremenchuk, and the teachers of the department were invited to be part of the jury. Later on, students of the University, future teachers of the Ukrainian language and literature, were involved in the expert examination of the works. It is argued, that the examination of artistic works turned out to be a useful and effective way of forming professional competences, in particular, related to the knowledge of the literature of the native region. A series of lessons at Kremenchuk schools, dedicated to the modern literature of Kremenchuk region, which was held in 2020–2021, in the course of educational and pedagogical practices, future teachers of the Ukrainian language and literature is analyzed. Students used, in particular, non-standard lessons in order to increase the interest of pupils. The lesson of literature for pupils of the 7th grade is analyzed. The main goals of it include the formation of environmental competence, because love for one's native land involves caring for the environment and preserving natural resources. For the lesson, the lyrical works of four Kremenchuk women writers, whose works were nominated for a literary prize, were chosen. Students, analyzing poetry, focused not only on the theme and ideological content of the works, but also on the means of artistic expression that contribute to suggestiveness, that is, make the work more convincing. The authors of the work were invited to the lesson. In the future, it is planned to develop and conduct integrated lessons on the literature of the native region and other subjects: algebra (with analysis of literary works about Mykhailo Ostrohradskyi), history (analysis of works dedicated to the Holodomor and Stalinist repressions), biology (analysis of phytonyms and zoonyms in works), geography (analysis of toponyms and hydronyms). It is argued, that the implementation of the project contributed

to the integration of the city's literary community with educational institutions (gymnasiums and universities).

Постановка проблеми. Екологічний складник є однією з пріоритетних компетентностей згідно з концепцією НУШ. Наявність цієї компетентності передбачає «уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами, усвідомлення значення навколишнього середовища для життя і здоров'я людини» [8]. Саме тому, як слушно зазначає Т. Турбар, «зусилля всіх виховних інститутів мають бути спрямовані на подолання споживачької позиції підростаючого покоління до природних ресурсів, формування навичок непрагматичної взаємодії з природою» [12, с. 66]. Екологічна культура у сучасній педагогічній науці розглядається як результат екологічного виховання [6; 7].

Учені наполягають на тому, що екологічне виховання створює підґрунтя для «розумового та духовного розвитку учнів, їх самореалізації, що призводить до народження екологічної свідомості, на засадах якої твориться екологічна культура» [5, с. 38].

Однак екологічна свідомість формується не лише завдяки екоцентричному підходу – вона, на думку Г. Ярчук, «має доповнюватися сучасними морально-етичними принципами, відповідаючи мисленню, в основі якого закладено ставлення до природи як до Божого дару, унікальної цінності, основи існування людського суспільства. За таких обставин екологічна парадигма справді набирає культуротворчих ознак» [13, с. 96].

Тобто до формування екологічної компетентності, яка є основою екологічної свідомості та екологічної культури, у сучасній шкільній освіті необхідно підходити системно і комплексно, залучаючи потенціал різних шкільних предметів і використовуючи широкий арсенал педагогічних інновацій. Зокрема, формування екологічної компетентності може відбуватися під час навчання літератури, про що, наприклад, пише у своїй ґрунтовній праці, присвяченій образному екологічному вихованню, Дж. Джадсон (Judson) [14]. Потужний потенціал в аспекті формування екологічної компетентності має навчання літератури рідного краю, на що звертає увагу М. Гуняк [1].

Мета статті полягає в осмисленні досвіду проведення уроків літератури рідного краю у ЗЗСО, до цілей яких входило формування в учнів екологічної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Кременчуцькому університеті імені Михайла Остроградського з 2020 р. на кафедрі лінгводидактики та журналістики реалізується науковий проєкт «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради

імені Віктора Баранова». Започаткування проєкту було зумовлене тим, що 2019 р. у Кременчуці було організовано конкурс на здобуття літературної премії, у якому беруть участь літератори міста. До складу журі конкурсу увійшли викладачі кафедри. Згодом було прийняте рішення долучити до фахової експертизи творів здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів української мови і літератури. Експертиза художніх творів виявилася корисним і дієвим шляхом формування фахових компетентностей, зокрема пов'язаних зі знанням літератури рідного краю.

У 2020–2021 рр. у процесі проходження навчальної і педагогічної практики майбутні вчителі української мови і літератури провели серію уроків у ЗЗСО Кременчука і району, присвячених сучасній літературі Кременчуччини. Практиканти використовували, зокрема, й нестандартні уроки з метою підвищення мотивації учнів до навчання літератури. Необхідність використання сучасних підходів до вивчення літератури рідного краю, до яких належать нестандартні уроки, підкреслюється науковцями [3; 4]. Так, О. Кизименко називає такі уроки вимогою сьогодення, зазначаючи, що «нестандартний урок пробуджує інтерес до навчання, активізує увагу учнів і підвищує ефективність навчання. Він максимально стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу здобувачів освіти» [4, с. 63].

Одним із таких уроків став урок-зустріч із кременчуцькими письменницями, у творах яких актуалізуються питання збереження природи. Урок проводився для учнів 7-го класу. До основних цілей уроку належить формування в учнів екологічної компетентності, адже любов до рідного краю передбачає турботу про довкілля, збереження природних ресурсів, дбайливе ставлення до навколишнього середовища.

Для проведення уроку було вибрано ліричні твори чотирьох кременчуцьких письменниць, книжки яких номінувалися на здобуття літературної премії: Любові Димченко «Навперейми вітрам» [2], Ольги Пилипчук «Відголосся Чорнобильських дзвонів» [9], Надії Рябенко «Покинуте гніздо» [10], Людмили Снітко «Годинникові піски» [11]. Варто зазначити, що екологічна проблематика є однією з провідних тем творів кременчуцьких літераторів, що зумовлено специфікою регіону, який входить до найбільш промислово розвинутих. Забруднення повітря викидами заводів і ГЗК, деградація водних ресурсів, зокрема Дніпра та інших річок, що входять до його басейну, хвилюють мешканців міста. Ці хви-

лювання і настрої повною мірою відбиває сучасна кременчуцька література.

Етап підготовки до уроку-зустрічі передбачав аналіз ідейно-тематичного змісту творчого доробку кременчуцьких авторів із метою пошуку творів, у яких екологічна проблематика репрезентована найбільш яскраво.

Сценарій уроку-зустрічі з письменницями розроблявся з урахуванням принципу хронологічної послідовності. Перша частина уроку була присвячена Чорнобильській трагедії. Після стислого повідомлення про техногенну катастрофу, підготовлену вчителем, та перегляду кадрів документальної хроніки письменниця О. Пилипчук розповіла про історію створення збірки «Відголосся Чорнобильських дзвонів». Далі учні виразно читали вірш О. Пилипчук «Рани древнього лісу»:

Колись лісних гостей / стрічав щодень / кременезний лицар на узліссі. / Тепер той дум, немов трухлявий пеня, / стоїть спотворений, безликий. / Блукає місяць стомлений щоніч, / мов по піщаних глибах-дюнах. / Лежить сосна. Не відкриває віч. / Хтось обірвав в верхів'ї струни. / Сумна берізка...Цілу ніч в сльозах. / Сховались зіроньки за хмари. / Прадавній ліс, мов перейшов у прах. / І не омита лісні рани... / Не чути співу. Лине плач дібров – / Ох, невгамовний, вічний болю! / Із грон калини крапле чорна кров – / Зникає ліс... Полинне поле... [9, с. 48].

Обговорення віршу містило аналіз образної системи (образи природних об'єктів: дерева, зорі, місяць, хмари) та засобів художньої виразності (епітет, персоніфікація, метафора).

Після обговорення учні відповідали на запитання стосовно значення лісів для екології. Письменниця Н. Рябенко зачитала свій вірш «Ліс»:

Ще малечку наш ліс люблю, / Радію пишному гіллу, / Вслухаюсь в гамвесняний, шум, / Удавні весни незабутні / І про омріяне майбутнє. / Коли упевнено ростимуть / Оці незаймані ліси – / Оновленій землі несимуть / Багатство вічної краси [10, с. 72].

Учні було запропоновано порівняти образи лісу у поезіях О. Пилипчук «Рани древнього лісу» і Н. Рябенко «Ліс» в аспекті стильової тональності.

Тема Чорнобильської катастрофи розкривається також у поезії Л. Димченко «Чорнобильський біль». Авторка відповіла на запитання учнів стосовно того, чому вона звернулася до цієї теми. Після читання віршу на екран мультимедійного проектору було виведено фрагмент із твору:

Коло Прип'яті та по шляхах / Знов помруть непорочними трави. / Ні людей, ні лелек на дахах – / Мертва тиша навколо трухляви [2, с. 61].

Учні було поставлено завдання знайти епітети і пояснити, як вони впливають на експресивність художнього мовлення. Письменниця прокоментувала виконання завдання.

Наступною темою уроку був екологічний стан річки Дніпро, на берегах якої розташований Кременчук. Це дуже актуальна для міста тема, адже з кожним роком річка деградує. Поетка Л. Димченко розповіла про те, що саме підштовхнуло її до написання віршу «Біля Дніпра». На екран проектора було виведено уривок твору:

Був Дніпро чистоти еталон, / Голубий – дар священний від долі! / Будь-кого брав в чарівний полон... / А тепер сам потрапив в неволю [9, с. 89].

Учні пропонувалося пояснити, у який спосіб авторка втілює ідею про забруднення Дніпра.

Третьою темою став негативний вплив війни на стан довкілля. До слова було запрошено поетку Л. Снітко, яка розповіла про історію створення віршу «Планета». Далі йшло виразне читання поезії учнем:

Пляшковий острів, / річки зі стоків, / важкі метали / та ізотопи, / дощі свинцеві / з парами ртуті / в аерозолі / ліси закуті. / Моя планет / закута в пластик / і перевита / «Градами» навхрест. / Земля родюча... / та н'є фосфати... / А може, досить / її вбивати? / Щоб не згубити / надії парост, / малі долоньки – / надійний захист. / Віддайте дітям / її на втіху! / Лети, зелена, / і дихай! Дихай! [11, с. 78].

Завдання для учнів передбачало аналіз лексикони, а саме – пошук слів на позначення забруднювачів довкілля, а також аналіз семантичного навантаження епітету *перевита* «Градами» навхрест (земля).

Фіналом уроку стало виразне читання віршу Л. Снітко «Мій рідний краю», у якому поетка звертається до малої батьківщини з щирими побажаннями процвітання:

Мій рідний краю, хай твоя земля / благословенна буде і повіки / шумлять ліси, колосяться поля / і котять хвилі повноводні ріки! / Під небом синім бути світлим раєм, / мій рідний краю, я тобі бажаю! [11, с. 89].

Аналіз досягнення цілей уроку засвідчив таке:

- рівень зацікавленості учнів був досить високий: вони активно брали участь у виконанні завдань, обговоренні, ставили запитання запрошеним на урок кременчуцьким письменницям;

- рівень і характер активності та самостійності учнів у процесі підготовки і проведення уроку також був досить високий. Учні активно готувалися до уроку, проводили аналіз поетичних збірок кременчуцьких авторів, самостійно вчили ліричні твори;

- зміст уроку, його форма (урок-зустріч із письменницями), використані прийоми (виразне читання, обговорення, багатоаспектний аналіз художніх творів) відповідали поставленим цілям та завданням. Учні, аналізуючи поезії, акцентували увагу не лише на тематиці та ідейному змісті

творів, а й на засобах художньої виразності, які сприяють сугестивності, тобто роблять твір переконливішим, дають змогу краще донести до читачів головну ідею – заклик до збереження природи.

Висновки. Актуалізація екологічної проблематики на уроках, присвячених вивченню літератури рідного краю, виявилася ефективною, що засвідчив аналіз досягнення цілей уроку. Вивчення текстів, написаних письменниками, які живуть поряд і присутні на уроці, сприяло наближенню проблематики, переведенню її з розряду загальнолюдської до такої, що стосується безпосередньо кожного учня.

Формуванню екологічної компетентності сприяли вибір художніх текстів для аналізу, завдання, а також композиція уроку, яка була побудована за принципом хронологічної послідовності, для того щоб учні змогли усвідомити причини нако-

пичення екологічних проблем та наслідки нехтування довкіллям.

У подальшому в межах реалізації проєкту планується розроблення і проведення інтегрованих уроків з літератури рідного краю та інших предметів: алгебри (з аналізом літературних творів про Михайла Остроградського), історії (аналіз творів, присвячених Голодомору і сталінським репресіям), біології (аналіз фітонімів і зоонімів у творах), географії (аналіз топонімів і гідронімів). Реалізація проєкту «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова» сприяє інтеграції літераторської спільноти міста з освітніми установами, зокрема гімназіями та університетом. Завдяки ньому відбувається плідна та ефективна взаємодія між здобувачами освіти різних рівнів, працівниками освітніх установ, письменниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуняк М. Можливості літератури рідного краю. *Українська мова та література*. 2002. № 40. С. 3–4.
2. Димченко Л. Навперейми вітрам: збірка віршів. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2017. 96 с.
3. Качур В.В. Використання сучасних підходів до вивчення літератури рідного краю. *Освітній Інтернет-навігатор*. 2018. URL: <http://oin.in.ua/vyvchennya-literatury-ridnoho-krayu/>.
4. Кизименко О.М. Нестандартні уроки української літератури. *Українська мова та література*. 2018. № 11–12. С. 61–89.
5. Кот Ю.В., Кот І.В., Білоусова Н.В., Долматова М.П. Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи: педагогічна проблема та шляхи її вирішення. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 33–39.
6. Лозовська І.М. Теоретичні основи формування екологічної культури шкільної молоді. *Науковий вісник ВНУ ім. Л. Українки*. 2011. № 17. С. 53–58.
7. Нечитайло Л.Г. Формування екологічної культури молоді : практичний посібник. Балаклія, 2018. 75 с.
8. Нова українська школа: poradnik dla vchytela / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 с.
9. Пилипчук О. Відголосся Чорнобильських дзвонів: Поезія та проза. Кременчук : Про-Графіка, 2021. 82 с.
10. Рябенко М.С. Покинуте гніздо. Проза. Поезія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2019. 219 с.
11. Снітко Л.Ю. Годинникові піски: поезії. Київ : Український пріоритет, 2020. 112 с.
12. Турбар Т.В. Участь учнів початкової школи в природоохоронній роботі як важлива умова формування екологічної компетентності. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2019. № 2. С. 66–69.
13. Ярчук Г. Екологічне виховання: сутність та основні напрями. *Вища освіта України*. 2008. № 2. С. 91–97.
14. Judson G. Imaginative ecological education. Engaging Students' Imaginations in Their World. Peter Lang Inc., International Academic Publishers. 2010. 284 p.

REFERENCES

1. Hunyak M. (2002) Mozhyvosti literatury ridnoho krayu [Possibilities of the literature of the native land]. *Ukrainian language and literature*. Vol 40. P. 3–4.
2. Dymchenko L. (2017) Navpereymy vitram [Against the winds: a collection of poems]. Kremenchuk: PP Shcherbatykh O.V., 96 p.
3. Kachur V.V. (2018) Vykorystannya suchasnykh pidkhodiv do vyvchennya literatury ridnoho krayu [The use of modern approaches to the study of the literature of the native region]. *Educational Internet navigator*. URL: <http://oin.in.ua/vyvchennya-literatury-ridnoho-krayu/>
4. Kyzymenko O.M. (2018) Nestandardni uroky ukrayinskoyi literatury [Non-standard lessons of Ukrainian literature]. *Ukrainian language and literature*. No. 11–12. P. 61–89.
5. Kot Yu. V., Kot I. V., Bilousova N. V., Dolmatova M. P. (2018) Ekolohichne vykhovannya uchniv pochatkovykh klasiv zahal'noosvitn'oyi shkoly: pedahohichna problema ta shlyakhy yiyi vyrishennya [Environmental

- education of elementary school students: pedagogical problem and ways to solve it.]. *Scientific notes of M. Gogol NSU*. 2018. № 2. P. 33–39.
6. Lozovska I.M. (2011) Teoretychni osnovy formuvannya ekolohichnoyi kul'tury shkil'noyi molodi [Theoretical basis of formation of ecological culture of school youth]. *Scientific Bulletin of the Lesya Ukrainka Volyn National University named after*. Lutsk: RVV Vezha, 2011. Vol 17. P. 53–58.
 7. Nechytaylo L.H. (2018) Formuvannya ekolohichnoyi kul'tury molodi: praktychnyy posibnyk. [Formation of ecological culture of youth: a practical guide]. Balakliya, 75 p.
 8. Nova ukrayinska shkola: poradnyk dlya vchytelya (2018) [New Ukrainian school: a teacher's guide] by general ed. N.M. Bibyk. K.: Litera LTD. 160 p.
 9. Pylypchuk O. (2021) Vidholossya Chornobyl's'kykh dzvoniv: Poeziya ta proza [Chornobyl Bells Echo: Poetry and Prose]. Kremenчук: Pro-Grafika. 82 p.
 10. Ryabenko M.S. (2019) Pokynute hnizd. Proza. Poeziya [Abandoned nests. Prose. Poetry]. Kremenчук: PP Shcherbatykh O.V. 219 p.
 11. Snitko L. (2020) Hodynnykovi pisky: poeziyi [Hourglass: Poems]. K.: Ukrayins'kyy priorytet, 112 p.
 12. Turbar T.V. (2019) Uchast uchniv pochatkovoyi shkoly v pryrodookhoronniy roboti yak vazhlyva umova formuvannya ekolohichnoyi kompetentnosti [Participation of elementary school students in environmental work as an important condition for the formation of ecological competence]. *Pedahohichni nauky: teoriya ta praktyka*. №2. P. 66–69.
 13. Yarchuk H. (2008) Ekolohichne vykhovannya: sutnist ta osnovni napryamy [Environmental education: essence and main directions]. *Higher education of Ukraine*. 2008. No. 2. P. 91–97.
 14. Judson G. (2010) Imaginative ecological education. Engaging Students' Imaginations in Their World. Peter Lang Inc., International Academic Publishers. 284 p.